

УДК 37.013.2

Слініч Ю. В.*

«ЗОЛОТЕ ПРАВИЛО ДИДАКТИКИ» Я. А. КОМЕНСЬКОГО В СУЧАСНІЙ МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ

У статті розглянуто можливості застосування в сучасній мистецькій освіті принципу наочності, який Я. А. Коменський називав «золотим правилом дидактики». Обґрунтовано актуальність постійного вивчення питання застосування в навчальній діяльності принципу наочності як такого, що перебуває під впливом активного введення в освітній процес швидкозмінних технічних засобів навчання. Виокремлено види наочності – природну, образотворчу, реальні моделі, абстрактно-символічну, технічну, звукову тощо. Розкрито особливості застосування кожного виду наочності в мистецьких навчальних закладах художньо-естетичного спрямування. Окреслено подальші перспективи розвитку наукової думки представленої теми.

Ключові слова: золоте правило дидактики, принципи наочності, види наочності, сучасна мистецька освіта.

Сучасний процес реформування освіти в Україні, зокрема мистецької, вимагає переосмислення принципів навчання та виховання дітей і молоді з метою створення нової моделі української школи. Саме тому ми знову звертаємося до витоків педагогічної науки і, звичайно, до праць всесвітньовідомого засновника дидактичних принципів Яна Амоса Коменського, який вважав освіту «протиотрутою невігластву» [1].

Варто нагадати, що дидактичні принципи є тим орієнтиром, який допомагає створити найкомфортніші для учня умови навчання, у яких враховано вікові особливості учнів, кількість та якість навчального матеріалу, послідовність і систематичність навчання, визначено зміст, форми та методи освітнього процесу тощо. Хоча протягом століть зміст і кількість дидактичних принципів постійно змінювалися, можемо констатувати, що існують принципи, які весь час вважалися найефективнішими та залишалися незмінними. Один із них – принцип наочності, який Я. А. Коменський назвав «золотим правилом дидактики». Він писав, що хай буде для учнів золотим правилом усе, що лише можна сприйняти відчуттями, а саме: бачене – для відчуття зором, чує – слухом, запахи – нюхом, що можна вкусити – смаком, доступне дотику – дотиком [1, с. 207]. Саме сенсорні відчуття навколишнього світу пробуджують у дитини зацікавленість, стимулюють розумову діяльність, розвивають спостережливість і чуйність, дарують радість пізнання, стають справжньою школою життя.

Принцип наочності, про який уперше заговорив Я. А. Коменський ще в 17 столітті, став темою дослідження багатьох науковців, включаючи А. Дістервега, Й. Песталоцці, К. Ушинського та інших. Означене питання було розглянуте і в працях сучасних дослідників – В. Болтянського, С. Баранова, Н. Волкова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, А. Маслової, М. Моро, А. Розуменко, О. Савченко, Л. Фрідмана, І. Харламов, В. Ягупова та ін. У контексті опанування мистецької освіти О. Піддубна розглядала специфіку педагогічного малюнка як одного з найважливіших засобів наочності [2], І. Пилипенко звернула увагу на застосування принципу наочності під час фахової підготовки майбутніх учителів хореографії [3]. Ефективність засобів наочності у формуванні просторових уявлень і просторового бачення вивчала О. Подволоцька [4].

Щоразу розвиваючи ідею означеного дидактичного принципу, дослідники дійшли висновку, що наочність є засобом чуттєвого освоєння світу [5], утім це питання потребує постійного вивчення, оскільки перебуває під впливом технічних засобів навчання, що швидко розвиваються та активно вводяться в освітній процес.

Тому, враховуючи той факт, що залучення до процесу пізнання всіх органів відчуття яскраво виявляється в навчанні художньо обдарованих дітей, вважаємо за мету нашої

*© Слініч Ю. В.

статті виявити особливості застосування принципу наочності в сучасній мистецькій освіті.

Потреба використання наочності під час занять з образотворчого мистецтва не викликає сумнівів. Часто художників надихає музика, природа, запахи, перегляд творів інших митців, відчуття на дотик предметів, що їх оточують, і навіть смак їжі. Але для ефективного використання наочності в навчальній діяльності важливо розуміти, які почуття пробуджують різні види наочності і як це співвідноситься з навчальним завданням та видом діяльності. Адже використання зайвої чи недоречної наочності може нашкодити й емоційно перевантажити учнів, що призведе до втрати творчої ідеї та формального виконання теми.

Сучасні дослідники, зокрема С. Волошинов [6], виокремлюють такі види наочності:

- природна (натуральні предмети й об'єкти);
- образотворча (малюнки, фотографії та ін.);
- реальні моделі;
- абстрактно-символічна (схеми, таблиці, графіки, символи).

У педагогічній літературі також знаходимо:

- технічні засоби демонстрації наочності – кіно-, відео- та діафільми; діапозитиви та ін. (ілюстративні та пояснювальні);
- звукова наочність – відео- та аудіозаписи;
- мовна наочність (зорова і слухова) [7].

На думку О. Ярмоловича, можна виокремити «комбіновані наочні посібники» (динамічні плакати, тематичні щити та ін.) та «образотворчі наочні посібники», які поділяються на:

- площинні (плакати, малюнки, схеми, графіки, таблиці, фотографії, ілюстрації у книгах);
- об'ємні (макети, моделі) [8, с. 15].

Отже, у сучасній педагогічній практиці існує багато видів наочності, які можна використовувати як у загальній, так і в мистецькій освіті. Про це йдеться і у «Великій дидактиці», де Я. А. Коменський писав: для того, щоб усе сприймалося легше, треба, наскільки це можливо, залучати до сприйняття зовнішні почуття. Так, слух постійно потрібно з'єднувати із зором, мову – з діяльністю рук. Отже, про те, що треба знати, слід не тільки розповісти, щоб це було сприйнято слухом, але й замалювати, щоб через зір предмет закарбувався в уяві [1, с. 171].

Проте використання наочності під час викладання предметів образотворчого спрямування має певну специфіку. Розглянемо докладніше означені вище види наочності та вислови Я. А. Коменського [1] з приводу кожного з них.

Природна наочність (Потрібно вчити так, щоб люди, наскільки це можливо, набували знання не з книг, але з неба і землі, з дубів і буків, тобто знали й вивчали самі речі, а не чужі тільки спостереження і свідчення про речі).

З метою натурального спостереження за природою та розвитку просторових уявлень, вивчення впливу освітлення на зорове й емоційне сприйняття навколишнього світу, удосконалення вміння передавати на площині побачене в навчальний процес мистецьких закладів освіти запроваджено плернерну практику.

Словник іншомовних слів визначає «плернер» як «живопис на відкритому повітрі, що відтворює кольорове багатство природи, сонячне освітлення й повітряне середовище» [9]. Під час плернерної роботи учні зазвичай працюють на вулицях міста, виїжджають на природу – берег річки або морське узбережжя, до інших країн – залежно від того, який пейзаж їм потрібно написати – міський, індустріальний, морський, гірський тощо.

Якщо поставлено завдання зобразити тварин, учні їдуть у місця живої природи, зоопарки або біосферні заповідники, такі як «Асканія Нова», Чорноморський біосферний заповідник та ін., де мають можливість безпосередньо спостерігати за життям тварин і робити замальовки для подальшої композиційної роботи.

Пленерна практика також допомагає дітям побачити красу й різноманіття рослинного світу, познайомитися з такими поняттями, як ритм, контраст, нюанс, масштаб, перспектива тощо. Тому природна наочність стоїть на першому місці серед найефективніших засобів наочності і довго не втрачає своєї актуальності у вивченні мистецьких дисциплін.

Образотворча наочність (Якщо іноді немає в наявності речей, то можна замість них застосовувати копії чи зображення, приготовані для навчання).

Хоча природна наочність визнана найвпливовішим засобом вивчення природного середовища, протягом навчального року не завжди є можливість поїхати до іншої країни чи працювати на відкритому повітрі, і багато часу учні навчаються у приміщенні школи. У таких випадках варто використовувати образотворчу наочність, що здатна відтворити образи та об'єкти природи.

До образотворчої наочності ми відносимо насамперед фотографії, оскільки саме на них зображення відповідають реальності. За допомогою фотографій можна помандрувати світом, познайомитися з культурою та природою інших країн, ретельно роздивитися зразки флори й фауни.

Також на уроках часто використовуються репродукції картин відомих художників, які є взірцем композиційного заповнення площини, колірною та/або стилістичною рішення теми, використання виразних засобів живопису або графіки та ін.

Образотворчою наочностю можуть бути й реальні твори художників і малюнки, виконані іншими дітьми школи, міста, країни, світу. У такому контексті доречним є відвідування учнями мистецьких навчальних закладів музеїв і виставкових залів. Витвір мистецтва, який потрапив на виставку, не тільки відображає внутрішній світ автора, але й є засобом спілкування автора з глядачами, передає його емоції та досвід, таким чином даючи поштовх відвідувачам виставки до творчої праці та самореалізації.

Реальні моделі (Якщо учня, що займається фізикою (природознавством), поставити перед цією моделлю і все по частинах роз'яснити йому і показати, то він все сприйме ніби граючи і таким чином зрозуміє будову свого тіла).

В арсеналі мистецьких навчальних закладів існує ціла низка наочних предметів, які складають натюрмортний фонд. Це муляжі фруктів та овочів, опудала птахів і тварин, гербарії, гіпсові форми, гіпсові копії з античних форм, макети скелету людини, предмети для постановки натюрмортів, спеціальні мистецькі прилади й обладнання тощо.

Саме ці предмети дають можливість учням пізнати реальний вигляд, розмір, колір, фактуру тощо багатьох об'єктів, удосконалити об'ємно-конструктивне відчуття форми у просторі, виявити пропорції розмірів предметів, сформувані уявлення про навколишній світ.

Тому вкрай необхідно піклуватися про постійне оновлення й поповнення натюрмортного фонду, який допоможе урізноманітнити натурні постановки та стимулюватиме процес візуального пізнання навколишнього світу.

Абстрактно-символічна наочність (Речі необхідно роздивлятися всі, навіть менш значні, не пропускаючи жодної, беручи до уваги порядок, положення і зв'язок, у якому вони перебувають з іншими частинами).

У мистецьких навчальних закладах традиційно активно використовують багато абстрактно-символічної наочності – різноманітні плакати, схеми, таблиці (з кольорознавства, структури графічної плями, послідовності роботи над зображенням), ілюстрації, аналогові матеріали, фотографії, історичні та географічні карти, навчальна література (посібники, підручники, методичні рекомендації, альбоми репродукцій картин, художню літературу), дидактичні матеріали (засоби індивідуальної наочності, схеми, малюнки, картки-консультації, опорні картки, картки контролю) тощо.

До абстрактно-символічної наочності відносимо й педагогічний малюнок, що виконується педагогом безпосередньо під час уроку на класній дошці, аркуші паперу або на роботі учня й супроводжується словесним поясненням. Такий вид наочності

є найціннішим для навчального процесу, оскільки учень має можливість отримати відповіді на всі свої запитання стосовно найскладніших для нього питань побудови зображення на площині, композиції, техніки, форми тощо та виправити помилки.

Абстрактно-символічна наочність допомагає дітям легше сприймати навчальний матеріал, досконало знайомитися з об'єктом зображення, вивчати історичний і географічний аспекти зображуваної теми, формувати навички міжпредметної спостережливості, оптимізує процес отримання знань.

Однак такий вид наочності вимагає наявності у школі спеціального приміщення для зберігання паперових матеріалів, яке у деяких мистецьких навчальних закладах часто неможливо обладнати. Тому останнім часом ми спостерігаємо заміну паперових носіїв електронними.

Технічні засоби демонстрації наочності (Досвід є єдиним засобом зробити людину художником).

Сучасний розвиток науки й техніки дозволяє використовувати в мистецьких навчальних закладах художньо-естетичного напрямку досить широкий арсенал технічних засобів навчання: кіно- та відеофільми, аудіозаписи, телепередачі, відеоуроки, відеопрезентації, інтерактивні майстер-класи, віртуальне відвідування музеїв тощо. Для цього використовують мультимедіапроектори, телевізори, кіно- та відеоапаратуру, магнітофони, CD-програвачі, комп'ютерну техніку, фотообладнання. Учні із задоволенням сприймають подання нового матеріалу за допомогою таких засобів, менше відволікаються, стають більш емоційно чутливими, що значно підвищує якість виконання ними творчих робіт.

Крім того, технічна наочність і використання мережі Інтернет має певні переваги порівняно з абстрактно-символічною наочністю, а саме: швидкість та зручність пошуку нової інформації, можливість принести на урок багато інформації з різних джерел, спостерігати за життям тварин у природному середовищі, віртуально помандрувати світом і побачити найдивовижніші куточки земної кулі, долучитися до вітчизняної та світової культури, віртуально відвідати найвідоміші музеї та картинні галереї в режимі реального часу тощо.

Звичайно, найціннішим досвідом для будь-якого глядача є знайомство з оригінальним витвором мистецтва, проте відвідати всі мистецькі галереї та музеї не можливо за багатьох обставин. Отже, знайомство з творами досвідчених та юних художників із різних країн світу, представлених у мережі Інтернет, з одного боку, не завжди дозволяє оцінити реальний розмір, колір, фактуру творчої роботи, з іншого боку, дає можливість сформуванню загальної картини сучасних тенденцій у галузі мистецької освіти в окремих країнах і в світі загалом, виявити нові техніки та арт-матеріали, проаналізувати та, якщо необхідно, скорегувати власну педагогічно-мистецьку діяльність.

Відтак сьогодні технічна наочність набуває популярності на всіх навчальних мистецьких курсах. Але особливої уваги заслуговує курс історії образотворчого мистецтва, оскільки цифрові технології дають можливість педагогові майже відтворити дух, культуру та традиції тієї чи іншої епохи; представити художні, документальні та науково-популярні фільми або кінофрагменти, фотографії пам'яток архітектури та одягу, відеопрезентації репродукцій майстрів мистецтва з можливістю збільшувати бажані фрагменти; познайомитися з музикою, танцями народів світу та багато іншого [10, с. 116].

Сучасні можливості мультимедійної техніки дозволяють кожному навчальному закладу створювати власну електронну базу наочності та інформаційних матеріалів, до складу якої входять: репродукції картин, віртуальні музеї, аудіозаписи, майстер-класи, електронні підручники до навчальних курсів; з'являється можливість формування електронного методичного фонду кращих учнівських робіт шляхом систематизації та каталогізації; створення електронного архіву діяльності закладу (роботи учнів,

виставки, концерти, фото- та відеорепортажі заходів, уроків, конкурсів, семінарів), які у свою чергу також виконують функцію наочності [10, с. 102].

Тому сьогодні широке використання в мистецьких навчальних закладах технічної наочності є надзвичайно зручним і мобільним засобом, який до того ж дозволяє частково замінити образотворчу й абстрактно-символічну наочність і вирішити питання зберігання наочності у школах.

Звукова наочність (Початок пізнання завжди впливає з відчуттів, адже немає нічого в розумі, чого раніше не було у відчуттях).

Людину оточує безліч звуків, які її зачаровують, збуджують або заспокоюють, лякають, змушують радіти чи сумувати тощо.

Для художника кожний звук має свій образ, колір, характер. Звуки впливають на емоційний стан людини, породжують емоційно-образне мислення і таким чином надихають на творчий процес.

Саме тому музичний супровід навчальних занять з образотворчого мистецтва є природним і надзвичайно ефективним, особливо коли образотворча діяльність пов'язана з переданням емоцій.

Останнім часом ми спостерігаємо появу на державному рівні інтегрованих курсів (напр., курси для початкової та середньої школи «Мистецтво» [11]), де використовуються міжпредметні зв'язки навчальних дисциплін, зокрема образотворчого мистецтва та музики, що значно збільшує евристичний потенціал художньо обдарованої дитини.

Отже, використання звукової наочності під час навчання майбутніх художників є підставою для пробудження творчого натхнення.

Підсумовуючи вищезазначене, ще раз наголосимо, що «золоте правило дидактики», сформульоване Я. А. Коменським як використання принципу наочності в освітньому процесі, і сьогодні не втрачає своєї актуальності й активно використовується в мистецькій освіті як найголовніший засіб отримання інформації про об'єкт дослідження. Залучаючи до процесу пізнання через наочність всі сенсорні відчуття, юний художник формує своє особисте враження про світ, що його оточує, і таким чином створює унікальний витвір мистецтва.

Утім стрімкий розвиток науково-технічного прогресу вносить свої корективи у виокремлення видів наочності, які можуть змінюватися та перерозподілятися між собою, що є перспективою подальшого дослідження та аналізу.

Література:

1. Коменский Я. А. Великая дидактика / Я. А. Коменский. – Смоленск, Государственное учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР, 1939. – 321 с.
2. Піддубна О. Педагогічний малюнок в професійній підготовці вчителя образотворчого мистецтва [Електронний ресурс] / Оксана Піддубна. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/8714/1/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B1%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%20%D0%B2%D0%B0%D0%BA%20%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8C-%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80.pdf> (12.03.2017). – Назва з екрану.
3. Пилипенко А. І. Конкретизація педагогічних принципів у фаховій підготовці майбутніх учителів хореографії [Електронний ресурс] / А. І. Пилипенко. – Режим доступу : [file:///C:/Users/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/aprov_2013_1_8%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/aprov_2013_1_8%20(1).pdf) (15.03.2017). – Назва з екрану.
4. Подволоцька О. Ефективність засобів наочності при формуванні просторових уявлень та просторового бачення [Електронний ресурс] / О. Подволоцька. – Режим доступу : http://www.kspu.kr.ua/download/conf2013/section5/article_podvolotskay.pdf (12.03.2017). – Назва з екрану.
5. Пальчевський С. С. Педагогіка [Електронний ресурс] / С. С. Пальчевський // Навчальні матеріали онлайн. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1382092435464/pedagogika/didaktichny_printsip_naohnosti (13.03.2017). – Назва з екрану.

6. Волошинов С. А. Реалізація дидактичного принципу наочності в алгоритмічній підготовці студентів засобами інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища [Електронний ресурс] / С. А. Волошинов. – Режим доступу : http://ite.kspu.edu/webfm_send/231 (дата звернення: 15.03.2017). – Назва з екрану.
7. Наочні засоби навчання і їх класифікація [Електронний ресурс] / Нова педагогіка. – Режим доступу : <http://www.povapedahohika.com/noloms-1004-3.html> (15.03.2017). – Назва з екрану.
8. Ярмолевич О. І. Формування образно-концептуальних компонентів мислення студентів у процесі вивчення педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. І. Ярмолевич. – Одеса, 1998. – 18 с.
9. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://slovo.org.ua/36/53407/246063.html> (15.03.2017). – Назва з екрану.
10. Сліпич Ю. В. Теоретико-методичні основи професійного розвитку педагогів художньо-естетичного профілю : монографія / Ю. В. Сліпич. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. – 180 с.
11. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. – Х. : Веста : Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.

Сліпич Ю. В.

«ЗОЛОТОЕ ПРАВИЛО ДИДАКТИКИ» Я. А. КОМЕНСКОГО В СОВРЕМЕННОМ
ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

В статье рассмотрены возможности применения в современном художественном образовании принципа наглядности, который Я. А. Коменский называл «золотым правилом дидактики». Обоснована актуальность постоянного изучения вопроса применения в учебной деятельности принципа наглядности как такого, который находится под влиянием активного введения в образовательный процесс быстро изменяющихся технических средств обучения. Выделены виды наглядности – природная, изобразительная, реальные модели, абстрактно-символическая, техническая, звуковая и др. Раскрыты особенности применения каждого вида наглядности в художественных учебных заведениях. Определены дальнейшие перспективы развития научной мысли представленной темы.

Ключевые слова: золотое правило дидактики, принцип наглядности, виды наглядности, художественное образование.

Slipich Y. V.

«THE GOLDEN RULE OF DIDACTICS» BY YAKOMENSKIY IN MODERN ART EDUCATION

The article deals with the possibilities of the use of the principle of visual aids in modern art education that is called by Y.A.Komenskiy «golden rule of didactics.» It has been grounded the actuality of constant study of the question of the use of principle of visual aids in teaching activity, which is under the influence of active input of rapidly changing technical means of training into the educational process

The following types of visual aids have been distinguished: natural, art, real models, abstract and symbolic, technical, sound and others. There have been revealed the peculiarities of the use of each type of visual aids at art schools of artistic and aesthetic direction. Technical visual aids have been defined as a special kind of the ones which are particularly popular in modern education.

It has been proved that the use of the principle of visual aids in the process of education has not lost its relevance today and is widely used in art education as the most important means of obtaining information about the object of study. It has been determined that getting knowledge by means of visual aids involves all senses and activates the development of young artist's personal vision of the world that surrounds him and thus contributes to the creation of unique works of art.

The future prospects of the development of a scientific idea of the presented subject have been outlined.

Key words: golden rule of didactics, the principle of visual aids, the types of visual aids, modern art education.